

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Započtení v obchodněprávních vztazích

Studentská vědecká odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

2011
IV. ročník

Autor: Jakub Porod
Konzultant: JUDr. Kateřina Eichlerová, Ph.D.
Vědecký seminář: Výjezdní seminář z
obchodního práva

Obsah

Úvod	3
1 Obecně o započtení.....	3
1.1 Pozitivní vymezení předpokladů započtení v českém právním řádu	3
1.2 Negativní vymezení předpokladů započtení v českém právním řádu aneb započtení splatné pohledávky proti pohledávce nesplatné	4
2 Problém účinků započtení při rozdílné době splatnosti	5
2.1 Vymezení.....	5
2.2 Řešení	5
2.2.1 Započtení jako plnění <i>largo sensu</i>	6
2.2.2 Započtení jako odlišný způsob zániku závazku.....	6
3 Ryzí problémy zpětného účinku započtení.....	8
3.1 Vymezení problémů zpětného účinku započtení.....	8
3.2 Vliv započtení na úroky z prodlení, smluvní pokutu a náhradu škody.....	8
3.2.1 Zánik úroků z prodlení při nekvalifikovaném započtení	8
3.2.2 Zánik úroků z prodlení při kvalifikovaném započtení.....	9
3.2.3 (Ne)zánik nároku na smluvní pokutu a náhradu škody.....	10
4 Společný referenční rámec (DCFR)	12
4.1 Obecně o DCFR	12
4.2 Předpoklady započtení a započtení splatné pohledávky proti pohledávce nesplatné	13
4.3 Účinky započtení podle společného referenčního rámce.....	13
5 Závěr.....	14
6 Seznam použitých zdrojů	14
6.1 Seznam použité literatury	14
6.2 Seznam použité literatury	15

Úvod

Tématem této práce je započtení v kontextu obchodních závazkových vztahů. Takto široce vymezené téma by nepochybně přesáhlo předpokládaný rozsah práce, a proto se se budu soustředit na účinky započtení. Práce se nezabývá započtením dohodou, nýbrž jednostranným započtením (*compensatio necessaria*). Účinky započtení jsou vymezeny v občanském zákoníku, ale pro nedostatek komplexní úpravy v zákoníku obchodním se tato úprava aplikuje i na započtení v obchodních závazkových vztazích. Účinky započtení v českém právním řádu nastávají zpětně, tj. k okamžiku, kdy se setkaly pohledávky způsobilé k započtení (*ex tunc*). Z této zpětné účinnosti započtení plyne několik zajímavých teoretických i praktických otázek, které v české odborné literatuře nejsou zodpovězeny. Práce si nečiní nárok přijít s komplexní teorií fungující v nekonečné množině případů, ale pokusí se „ostrůvkovou“ metodou upozornit na některé problémy a dospět k závěrům, které poskytují prostor pro diskusi. Budu se zabývat platnou právní úpravou v České republice a chtěl bych upozornit na rozdíly mezi českou platnou právní úpravou a tzv. DCFR¹. Téma je aktuální především z toho důvodu, že účinky započtení podle návrhu nového občanského zákoníku jsou obdobné.

1 Obecně o započtení

1.1 Pozitivní vymezení předpokladů započtení v českém právním řádu

Pro lepší pochopení problému započtení považuji za vhodné se alespoň v krátkosti věnovat předpokladům započtení. Předpoklady jednostranného započtení jsou vymezeny v § 580 OZ. Prvním z předpokladů je vzájemnost pohledávek. Věřitel jedné pohledávky vystupuje zároveň jako dlužník druhé pohledávky a naopak. Tyto vzájemné pohledávky musí být stejného druhu, tj. peněžité pohledávka bude započtena jen proti peněžité pohledávce. Započtení vzájemných pohledávek stejného druhu nesmí vylučovat zákon. Konečně čtvrtým předpokladem je kompenzační úkon.²

1 von Bar, C., Clive, E. (editoři): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Outline Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Sellier-European Law Publishers, Munich, 2009; ISBN: 978-3-86653-097-3.

2 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kolektiv *Občanský zákoník I, II*, 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009. s. 1695.

1.2 Negativní vymezení předpokladů započtení v českém právním řádu aneb započtení splatné pohledávky proti pohledávce nesplatné

Zatímco čtyři předchozí předpoklady můžeme chápat jako pozitivní vymezení podmínek započitatelnosti, ustanovení § 581 OZ i § 359 ObchZ vylučují ze započtení některé pohledávky. Započíst není možné pohledávky na náhradu škody způsobené na zdraví (§ 581 odst. 1 OZ). Započtení je vyloučeno proti pohledávce, kterou nelze postihnout výkonem rozhodnutí. (§ 581 odst. 1 OZ).

Dále z § 581 odst. 2 OZ i § 359 ObchZ plyne, že nelze započíst pohledávku nesplatnou proti pohledávce splatné. V odborné literatuře proběhla diskuse o tom, zda lze z tohoto zákazu vyvozovat, že není možné započítat pohledávku splatnou proti pohledávce nesplatné. Eliáš k problematice poznamenává: „*Pravidlo druhé věty § 581 odst. 2 ObčZ, že „proti splatné pohledávce nelze započíst pohledávku, která ještě není splatná“, se v našem občanském zákoníku ocitlo z konkrétních a dohledatelných historických důvodů. Nelze je však a contrario vyložit tak, že dospělou pohledávku jednostranně proti nedospělé započíst lze, neboť tím by střet kompenzovaných pohledávek nastal až v budoucnu. Plyne to zejména z poslední věty § 580 ObčZ, která spojuje zánik započítávaných pohledávek s jejich střetem v minulé době.*“³ Ve své pozici rozhodně nezůstal osamocen.⁴ Na druhé straně pomyslné barikády stojí Handlar, když konstatuje, že „*zákon umožňuje započítání pohledávky splatné proti pohledávce nesplatné jednostranným úkonem, a chrání tak v souladu se základními zásadami soukromého práva věřitele splatné pohledávky před možnými negativními dopady na jeho právní sféru, ke kterým by mohlo reálně dojít, pokud by takovou možnost neměl.*“⁵

Tento teoretický spor se dočkal praktického rozuzlení v podobě rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. ledna 2006, sp. zn. 32 Odo 1143/2004. Nejvyšší soud dovodil, že splatnou pohledávku lze započíst proti pohledávce nesplatné. Z hlediska této práce je však důležité, že „*[z]ánik pohledávek v takovém případě nastane okamžikem, kdy projev vůle směřující k započtení dojde věřiteli pohledávky, která ještě není splatná.*“ Tímto rozhodnutím Nejvyšší soud rozptýlil obavy teoretiků⁶, že by pohledávka, proti níž je započítáváno (tj. pohledávka ještě nesplatná), „zamrzla“ až do okamžiku splatnosti později splatné pohledávky a subjektu, proti jehož pohledávce směřuje

3 Eliáš, K. Lze-li započíst splatnou pohledávku proti nesplatné aneb jak se pozná mistr in *Právní rozhledy* 12/2003.

4 Dědič, J. akol. *Obchodní zákoník. Komentář*. Praha : Prospektrum, 1997, s. 884; Pelikánová, I. *Komentář k obchodnímu zákoníku*. Díl 3. 2. vydání. Praha : Linde, 1998, s. 371; Hušek, J. in Faldyna, F. akol. *Obchodní zákoník s komentářem*. II. díl. Praha : Codex, 2000, s. 203; Dědič, J. akol. *Obchodní zákoník. Komentář. Díl IV*. Praha : Polygon, 2002, s. 3391; Tomsa, M. in Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. akol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 8. vydání. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 1043.

5 Handlar, J. K otázce možnosti započtení splatné pohledávky proti pohledávce nesplatné in *Právní rozhledy* 11/2004 s. 424.

6 Eliáš, K. Lze-li započíst splatnou pohledávku proti nesplatné aneb jak se pozná mistr in *Právní rozhledy* 12/2003.

započtení (tj. dlužníku splatné pohledávky), by vznikaly náklady v podobě nárůstu příslušenství pohledávky.

Nejvyšší soud svým rozhodnutím nicméně stanovil výjimku z obecné úpravy účinků započtení. Dle § 580 OZ „[z]ánik nastane okamžikem, kdy se setkaly pohledávky způsobilé k započtení.“ Při započtení splatné pohledávky proti pohledávce nesplátané nastává zánik pohledávek až doručením započtecího úkonu straně, proti jejíž pohledávce je započítáváno.

2 Problém účinků započtení při rozdílné době splatnosti

2.1 Vymezení

Mějme dva podnikatelské subjekty Áčko a Běčko. Áčko má peněžitou pohledávku za Běčkem splatnou v okamžiku T1. Běčko má stejně vysokou (co do jistiny) peněžitou pohledávku za Áčkem splatnou o rok později tj. T1+ 1 rok. Nyní buď (a) Áčko započte svou pohledávku v okamžiku T1 + 1 rok + X (tj. obě pohledávky budou splatné), nebo (b) Áčko započte svou pohledávku v okamžiku mezi T1 a T1 + 1 rok (půjde o výše vymezený případ kompenzace splatné pohledávky proti pohledávce nesplátané), předpokládejme, že k doručení započtecího úkonu došlo v okamžiku T1 + 1 měsíc.

V prvním případě (a) dojde k zániku obou pohledávek k okamžiku T1 + 1 rok. Za předpokladu zpětného zániku k prodlení za období X zřejmě nedošlo⁷. Běčko bylo ovšem v prodlení onen jeden rok a vzniká otázka, co se děje s příslušenstvím, které pohledávka generovala v daném období. V druhém případě (b) došlo k zániku obou pohledávek k okamžiku doručení započtecího úkonu, tj. T1 + 1 měsíc. Během tohoto měsíce ale bylo Běčko opět v prodlení a vzniká totožná otázka. Budu je řešit společně, protože jde o v zásadě stejný problém.

2.2 Řešení

Legitimní otázkou je, které částka (tj. příslušenství či jistina) byla umenšena a zda by se po započtení, tj. zániku hlavního závazku, nemohly dále počítat úroky z prodlení ze zbývajících částky.

Dle § 330 odst. 2 ObchZ „[p]ři plnění peněžitého závazku se započte placení nejprve na úroky a potom na jistinu, neurčí-li dlužník jinak.“ Odpověď se (co do zvoleného argumentačního postupu) odvíjí od toho, zda budeme započtení považovat za plnění *largo sensu* a započtení tedy spadne do hypotézy § 330 odst. 2 ObchZ nebo zda započtení za plnění *largo sensu* považovat nebudeme.

⁷ Podrobněji se zpětnému zániku budu věnovat níže.

2.2.1 Započtení jako plnění *largo sensu*

Započtení pohledávky je možno chápat jako plnění *largo sensu*. Pro tento názor nalezneme oporu v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 23. března 2005, sp. zn. 29 Odo 114/2003, ve kterém Nejvyšší soud ČR dospěl k závěru, že "[n]ení důvodu, aby plnění ve smyslu § 526 odst. 1, in fine, obč. zák. bylo chápáno úzce jen jako splnění podle § 559 odst. 1 obč. zák. (tj. jako zánik dluhu splněním); žádné ustanovení občanského zákoníku ani obchodního zákoníku této širší interpretaci nebrání ani výslovně, ani nepřímou."

Za tohoto předpokladu je řešení jednoduché. Započtení coby plnění *largo sensu* subsumujeme pod hypotézu § 330 odst. 2 ObchZ. Započtecí úkon tedy způsobí nejdříve zánik částky představující úroky z prodlení, které vygenerovala pohledávka Áčka za Běčkem. Následně se umenší i jistina pohledávky (v našem hypotetickém případě bude zbývat na jistinu přesně tolik, kolik činilo příslušenství v době T1 + 1 rok, resp. T1 + 1 měsíc). **Ze zbývajících jistin se budou dále počítat úroky z prodlení.**

Soudím, že tento závěr je rozumný. Abstrahujme na chvíli od započtení a modifikujme náš případ. Áčko by splnilo (zaplatilo) svůj dluh včetně úroků z prodlení a Běčko by tu samou částku (a zároveň jenom tu) obratem použilo na uhrazení svého dluhu. Běčko by svůj dluh neuhradilo v celé výši (protože dluh Áčka byl menší o příslušenství) a po aplikaci § 330 odst. 2 ObchZ (jehož aplikace je nyní nesporná) dospíváme ke stejnému závěru jako v případě započtení.

2.2.2 Započtení jako odlišný způsob zániku závazku

Řešení však může být o poznání složitější, protože povaha započtení může být i odlišná. To je možno dokumentovat na rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR v rozhodnutí ze dne 31. ledna 2006, sp. zn. 32 Odo 1143/2004: "*Započtení pohledávek nelze považovat, jak se mnohdy děje, za nějaký jiný způsob či formu splnění dluhu, nýbrž za způsob zániku nesplněného závazku, při němž naopak dvojí plnění odpadá (povinnost plnit zaniká), a proto právní úpravu splnění dluhu (závazku) nelze ani analogicky použít na započtení pohledávek.*"

Bylo by tedy možno *a contrario* tvrdit, že aplikace § 330 odst. 2 ObchZ je vyloučena a započtením se umenšila jistina pohledávky Áčka (v našem případě by jistina úplně zanikla). Příslušenství pohledávky by tedy existovalo již samostatně. Odpověď na otázku, zda by nyní bylo možno počítat z částky představující úroky z prodlení další úroky z prodlení by bylo lze nalézt v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR publikované pod R 5/2006, kde se podává, že „[o]bčanský zákoník ani obchodní zákoník neumožňují věřiteli požadovat po dlužníku příslušenství (úrok z prodlení) pro případ prodlení s placením příslušenství pohledávky; tím není dotčeno právo

účastníků dohodnout se, že smluvené úroky se stanou součástí jistiny.“ Toto rozhodnutí se týkalo úroků z prodlení počítaných ze smluvních úroků. *A maiori ad minus* dospějeme k závěru, že úroky z prodlení nemohou být znovu úročeny.

Přesto si myslím, že takový závěr není správný. Čtenáři neuniklo, že problematické rozhodnutí je stejné rozhodnutí, ve kterém se vyjasnilo, že je možné započíst pohledávku splatnou proti pohledávce nesplacené. Vzhledem k argumentační výstavbě daného rozhodnutí jsem toho názoru, že Nejvyšší soud ČR neměl v úmyslu vyloučit jakoukoliv analogickou aplikaci ustanovení o plnění závazku.⁸ Nejvyšší soud ČR pouze potvrzoval argumentaci dovolatelky. Upozorňoval na to, že postavení dlužníka/věřitele (v našem případě Běčka) se započtením proti nesplacené pohledávce nezhorší. K aplikaci § 330 odst. 2 ObchZ dospějeme cestou analogie. Důvod, proč tak činím, vysvětlím v následujících řádcích.

Bylo by nespravedlivé Běčku, jakožto dlužníku, který je v prodlení rok, resp. měsíc, poskytovat ochranu. Ta ochrana by spočívala v tom, že již není možné z jistiny počítat úroky z prodlení, protože jistina už neexistuje. Úroky z prodlení jsou příslušenstvím. Příslušenství je věcí vedlejší a slouží **ku prospěchu** věci hlavní.⁹ Úroky z prodlení jsou založeny jako sankce za prodlení nastalé se splněním dluhu.¹⁰ Jejich ekonomická funkce je tedy jasná. Zaprvé vyrovnávat ztrátu hodnoty peněz způsobenou inflací a zadruhé nutit dlužníka plnit v době splatnosti. Áčko by tedy započtečím úkonem vlastně způsobilo zánik svého závazku, který je kratší dobu po splatnosti a zároveň by přišlo o nárok na úroky z prodlení z jistiny své pohledávky. Sankční a motivační charakter úroků z prodlení by byl popřen. Takový závěr je dle mého názoru neudržitelný. Je pravda, že Běčko nemělo možnost vybrat si, zda chce, aby bylo plněno nejdříve na úroky nebo na jistinu ve smyslu § 330 odst. 2 ObchZ. Avšak mělo možnost plnit řádně a možnosti započtení by se zcela vyhnulo.

Proto i v tomto případě tvrdím, že došlo nejdříve k zániku úroků z prodlení pohledávky Áčka za Běčkem. Jistina pohledávky je sice umenšena, ale stále generuje úroky z prodlení.

⁸ Bylo by možné upozornit na distinkci mezi „plněním“ a „splněním“, ale nepovažuji tento argument za příliš pádný.

⁹ Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kolektiv *Občanský zákoník I, II*, 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009. s. 665 – 672.

¹⁰ Tamtéž.

3 Ryzí problémy zpětného účinku započtení

3.1 Vymezení problémů zpětného účinku započtení

Nyní mějme dva podnikatelské subjekty Áčko a Běčko. Tyto dva subjekty mají za sebou vzájemné pohledávky na peněžité plnění vzniklé z obchodních závazkových vztahů. Rovněž tak předpokládejme, že pohledávky se staly dospělými v jeden okamžik (T). Jediným rozdílem je to, že pohledávka Áčka za Běčkem je opatřena smluvním, tedy vyšším úrokem z prodlení a zajištěna je smluvní pokutou. Obě strany jsou již rok v prodlení. Obě pohledávky tedy splňují veškeré výše uvedené podmínky započtení. Nicméně je možné představit si dva základní scénáře, které by v praxi mohly vyvolat potíže.

Áčko započte svoji pohledávku proti pohledávce Běčka. Dle § 580 OZ „[z]ánik nastane okamžikem, kdy se setkaly pohledávky způsobilé k započtení.“ Pohledávky zanikly k okamžiku T. Pohledávky tedy nezačaly produkovat plody v podobě úroků z prodlení? A co se děje se smluvní pokutou? Je-li účinek zpětný, k prodlení vůbec nedošlo a Áčko tedy na smluvní pokutu nárok vůbec nemá? **Áčko započte, avšak Áčku vznikla z prodlení Běčka škoda ve formě například ušlého zisku.** Čtenáři je již zřejmé, kam má úvaha směřuje. Nedostalo-li se Běčko do prodlení, škoda vzniknout *de iure* nemohla? Říkejme těmto problémům „problém zpětného účinku nekvalifikovaného započtení.“

Áčko započte nejdříve úroky z prodlení ze své pohledávky proti pohledávce Běčka. Následně započte i jistinu své pohledávky. Za předpokladu zpětného účinku započtení k okamžiku T opět nedošlo k prodlení? A započtení úroků z prodlení je tedy bezdůvodným obohacením? Říkejme tomuto problému „problém zpětného účinku kvalifikovaného započtení.“

3.2 Vliv započtení na úroky z prodlení, smluvní pokutu a náhradu škody

3.2.1 Zánik úroků z prodlení při nekvalifikovaném započtení

Nejdříve považuji za nutné vyjádřit se k sousloví „nekvalifikové započtení.“ Jde o započtecí úkon, který nikterak nespecifikuje, zda kompenzující započítává jistinu či příslušenství.

Jak jsem již výše uvedl, účinky započtení mají v českém právním řádu (§ 580 OZ) retrospektivní¹¹ účinky. Za předpokladu racionálního zákonodárce, který do jednotlivých ustanovení občanského zákoníku vkládá svoji představu o fungování vztahů adresátů norem, se musíme ptát po účelu zákonného ustanovení.

11 Používám pojem „retrospektivní“, který je použit i v DCFR.

Dnešní ustanovení § 580 OZ je vlastně pokračováním úpravy předchozí. V občanských zákonících¹² minulosti nalezneme ustanovení, které započtení přisuzují stejný retrospektivní charakter. V důvodových zprávách k jednotlivým civilním kodexům nelze najít odpověď, proč je zvoleno právě retrospektivní řešení. Jediný myslitelný výklad, který ustanovení § 580 přiznává smysl, je skutečně ten, že k prodlení *de iure* nedošlo. Jde o právní fikci.

Tento závěr je možné podpořit rozhodnutím Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 29 Odo 723/2001 ze dne 5. 11. 2001. Nejvyšší soud v tomto rozhodnutí potvrdil rozhodnutí nižší instance: „*Protože žádný z účastníků netvrdil (natož prokazoval), že by mezi nimi došlo k odchylné dohodě o okamžiku zániku pohledávek započtením, postupoval odvolací soud správně, když tento okamžik posuzoval podle ustanovení § 580 obč. zák. a vyložil, že žalobní pohledávka zanikla k okamžiku splatnosti pohledávky žalované na zaplacení penále, která se stala splatnou později, tedy ke dni 21. srpna 1993. Ve smyslu tohoto ustanovení není z hlediska doby zániku vzájemných pohledávek započtením vůbec rozhodné, kdy byl projev směřující k započtení učiněn, resp. kdy došel druhému účastníku, neboť s tím zákon v tomto ustanovení účinky zániku pohledávek nespojuje.*“ Pro úplnost dodávám, že se v rozhodovaném případě jednalo o penále ve smyslu smluvních úroků z prodlení. **Áčko, ačkoliv disponovalo pohledávkou vybavenou vyššími úroky z prodlení, o nárok na zaplacení úroků z prodlení skutečně přijde.**

Již uhrazené úroky z prodlení je tedy nutno považovat zřejmě za bezdůvodné obohacení (§ 451 odst. 2 OZ). A zde narážíme na tradiční problém právních fikcí. Je určitě možné si představit situaci, kdy bude část úroků z prodlení zaplacená a po čtyřech letech se započte. V tom okamžiku již bude ale bezdůvodné obohacení promlčeno dle § 397 ObchZ¹³. Zájemce o elegantnější řešení odkazují na závěrečnou kapitolu, která se bude věnovat úpravě v DCFR.

3.2.2 Zánik úroků z prodlení při kvalifikovaném započtení

Opět se nabízí otázka, proč jsem použil výraz „nekvalifikované započtení“. V tomto případě Áčko započítává nejdříve úroky z prodlení, které tvoří příslušenství pohledávky, kterou má za Běčkem. Následně započte zbytek pohledávky.

Zda lze započíst samostatně úroky z prodlení je řešeno v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Cdo 2421/2009 ze dne 18. 8. 2009: „*Byť jsou úroky z prodlení příslušenstvím pohledávky, neznamená to, že jsou neoddělitelně spjaty s pohledávkou. Jsou samostatným hmotněprávním nárokem, samostatně uplatnitelným a disponovatelným, ve vztahu k pohledávce*

12 Viz § 326 občanského zákoníku z roku 1950 a § 1306 Občanského zákoníku z roku 1937.

13 Je pravda, že celá pohledávka bude započtena, ale dle § 358 ObchZ promlčení pohledávek není překážkou započtení, setkaly-li se pohledávky ještě před promlčením.

jsou nárokem akcesorickým. Není proto správný názor, podle něhož má-li se právní úkon týkat úroků, musí se týkat pohledávky, jejímž jsou příslušenstvím. Úroky lze samostatně uznat a započíst, aniž by zároveň musela být uznána a započtena jistina, a mohou být i smluvně převedeny na jiného.“

Přes veškerou snahu nedovedu nalézt argumentační cestu, která by vedla k závěru, že v tomto případě započtení nedochází k zániku nároku na úroky z prodlení. Domnívám se, že jde o úplně stejnou situaci jako v případě nekvalifikovaného započtení. Na druhou stranu v německé doktríně převažuje názor, že není možné na příklad plnění úroků z prodlení chápat jako bezdůvodné obohacení ani v případě, když bylo započteno¹⁴. Nedovedu si ale představit, jaký smysl by pak ustanovení § 580 OZ mělo. Předpoklad racionálního zákonodárce vylučuje, aby některé ustanovení právního řádu bylo vykládáno tak, že ho není možné aplikovat, případně aplikovat tak, že nezpůsobí žádné právní důsledky. Áčku lze tedy pouze doporučit, aby se možnosti započtení úplně vyhnulo tím, že bude řádně plnit.

3.2.3 (Ne)zánik nároku na smluvní pokutu a náhradu škody

Židlík dovozuje či spíše konstatuje, že *„[o]bdobné dopady jako u úroků z prodlení má započtení i na smluvní pokutu či náhradu škody spojené s prodlením s plněním závazku.“*¹⁵ S tímto názorem nesouhlasím. Potenciální zánik obou nároků považuji za úzce spojený a argumentaci poskytnu pro smluvní pokutu, která, jak bude snad zřejmé, *a minori ad maius* poskytne důvody i pro „nezaniknutí“ nároku na náhradu škody.

Odlišnost smluvní pokuty od úroků z prodlení vidím v jiném charakteru smluvní pokuty. Smluvní pokuta není příslušenstvím pohledávky. Smluvní pokuta má charakter tzv. paušalizované náhrady škody.¹⁶ Navíc *„[ú]čelem smluvní pokuty je donutit dlužníka pohružkou majetkové sankce k řádnému splnění závazku.“*¹⁷ Z těchto důvodů odmítám analogickou aplikaci zániku nároku na úroky z prodlení i na nárok na smluvní pokutu a nárok na náhradu škody a nabízím jiný přístup.

Pro obhajobu svého postoje analogicky použiji úpravu odstoupení od smlouvy v občanskoprávních vztazích. Dle § 48 odst. 2 OZ *„[o]dstoupením od smlouvy se smlouva od počátku ruší, není-li právním předpisem stanoveno nebo účastníky dohodnuto jinak.“* Co do důsledků, jde, dle mého názoru, o přílehlavou analogii. Jde totiž o stejně retrospektivní účinek jako v případě

14 Viz komentář k článku 6:107 DCFR.

15 Židlík, R. Započtení pohledávek. Brno, 2008. Rigorózní práce. Masarykova univerzita. s. 55

16 JŠvestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kolektiv *Občanský zákoník I, II*, 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009. s. 1606 – 1610.

17 Tamtéž.

započtení. Předpokladem odstoupení je prodlení jedné strany. U započtení jde o pouhou splatnost pozdější pohledávky.

Vliv odstoupení na nárok na zaplacení smluvní pokuty řešil Nejvyšší soud ČR v rozhodnutí sp.zn. 33 Odo 131/2003-65, ze dne 25. 6. 2003 následovně: „*Dojde-li tedy k odstoupení od smlouvy nemůže se žádná ze stran na jejím základě domáhat zaplacení smluvní pokuty, neboť dohoda o smluvní pokutě byla spolu s hlavním závazkem od počátku zrušena a právo na její zaplacení nemá žádný právní základ. Nárok na smluvní pokutu však v důsledku odstoupení od smlouvy nezaniká, vznikl-li ještě před odstoupením od smlouvy z důvodu jejího dřívějšího porušení. Nárok na smluvní pokutu i právo na zrušení smlouvy odstoupením jsou v posuzované věci důsledkem porušení smlouvy.*“

Stejnou argumentaci by bylo skutečně možno použít i u započtení. Nárok na smluvní pokutu opravdu vznikl z důvodu porušení smlouvy (prodlení)¹⁸. Právo či spíše možnost započtení také zásadně vzniká okamžikem splatnosti, přičemž splatnost je podmínkou prodlení. Z tohoto rozhodnutí i ze samotné povahy smluvní pokuty plyne, že smluvní pokuta je samostatný nárok a zánik hlavního závazku, byť retrospektivní, nemůže mít na nárok na smluvní pokutu vliv.

Budeme-li považovat argumentaci v předchozím odstavci, kterou jsem vztáhnul na občanskoprávní vztahy, za správnou, budeme již krůček od toho dovést stejný závěr i pro oblast obchodněprávních vztahů. Za pomoci § 2 odst. 2 ObchZ dovedeme, že „*[p]ři řešení konkrétních případů musejí být aplikována jak ustanovení obchodního zákoníku, tak i ustanovení občanského zákoníku v otázkách, které nelze řešit podle obchodního zákoníku.*“ Nebylo by tedy ospravedlnitelné mít dva režimy započtení.

Druhý argument, kterým bych chtěl podpořit svůj názor, staví na kompenzaci splatné pohledávky proti pohledávce nesplacené. Krom toho, že jsem již upozornil, že taková kompenzace možná je, dle výše uvedeného rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR nastávají účinky započtení v okamžiku doručení započtecího úkonu. Áčko má splatnou pohledávku za Běčkem a nárok na smluvní pokutu vznikl. Běčko má za Áčkem zatím nesplacenou pohledávku. Áčko započte. Ve světle judikaturně modifikovaných účinků započtení splatné pohledávky proti nesplacené pohledávce nárok na smluvní pokutu nepochybně nezanikne. Opět si myslím, že by nebylo účelné založit jeden režim pro započtení splatné pohledávky proti nesplacené a druhý režim pro započtení splatné pohledávky proti splatné pohledávce.¹⁹

18 Sedláček, J. *Obligační právo*. 1. - 3. díl. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s. 2010. s. 104

19 Je nutné přiznat, že úplně stejný argument lze otočit a použít ho jako důvod, proč není možné započíst splatnou pohledávku proti nesplacené pohledávce. Ve své práci však vycházím z presumpce, že to možné je.

Konečně je možno uvést, že Běčko (vracím se k původnímu příkladu, že splatnost nastala ve stejný okamžik) by se mohlo zbavit své povinnosti platit smluvní pokutu tím, že by samo započítalo. Je však stejně dobře možné tvrdit, že Áčko by se mohlo tomuto započtení vyhnout tím, že by samo plnilo. Proto tento třetí argument nepovažuji za příliš silný.

Bylo by možné klást si otázku, co se děje s ostatními zajišťovacími instrumenty jako je např. ručení či zástavní právo. Tvrdit, že jejich existence není započtením dotčena, by bylo vskutku absurdní. K tomu uvádím, že smluvní pokuta je institutem odlišným od zajištění. Návrh nového občanského zákoníku používá pojem „utvrzení dluhu.“²⁰ Je tomu tak proto, že není možné s úspěchem tvrdit, že věřiteli se jistěji dostane plnění ze strany dlužníka, pokud bude pohledávka opatřena smluvní pokutou. Smluvní pokuta je spíše nástrojem sankčním a motivačním nikoliv ryze zajišťovacím.

Z naznačených důvodů tedy tvrdím, že Áčko kompenzací nezpůsobí zánik nároku na zaplacení smluvní pokuty.

4 Společný referenční rámec (DCFR)

4.1 Obecně o DCFR

Společný referenční rámec je nástrojem postupné a pokud možno nenápadné konvergence národních právních úprav v rámci Evropské unie. Měl by poskytnout sjednocující pojmosloví a instituty, které přesahují hranice toho kterého členského státu. Předpokládá se, že při národní normotvorbě by zákonodárce měl přihlížet k DCFR.

Cesta faktické konvergence je opakem politicky neprůchozí kodifikace všeobjímajícího kodexu civilního práva. „*Lze uzavřít, že v nastíněném novodobém kodifikačním sporu prozatím jednoznačně vítězí koncepce savignyovské, vylučující (alespoň pro nejbližší budoucnost) myšlenku jednotného evropského občanského zákoníku.*“²¹

V této části bych chtěl upozornit na úpravu započtení právě podle DCFR. Započtení (set-off) je v DCFR upraveno v článcích 6:101 až 6:108.

20 Viz § 1930 návrhu nového občanského zákoníku.

21 Čech, P. Vliv principů evropského závazkového práva, resp. společného referenčního rámce na konvergenci národních obligačních úprav in *Vzájemné ovlivňování komunitární úpravy a českého a slovenského obchodního práva na pozadí procesu jejich reformy* vydala Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta v nakladatelství Eva Rozkotová.

4.2 Předpoklady započtení a započtení splatné pohledávky proti pohledávce nesplatné

Předpoklady započtení podle DCFR²² jsou podobné jako v českém právním řádu. Jsou jimi vzájemnost („*mutuality*“), plnění stejného druhu („*obligations of the same kind*“), kompenzační úkon („*notice of set-off*“) a splatnost pohledávek („*due performance*“)

Právě z posledně jmenované podmínky je stanovena jedna zásadní výjimka²³, která odpovídá na, v české odborné literatuře tak vášnivě diskutovanou, otázku, zda lze započíst splatnou pohledávku proti pohledávce nesplatné. Strana, která činí kompenzační úkon a jejíž závazek (tzn. pohledávka, proti níž započítává) není splatný, musí mít právo plnit už před splatností svého závazku. Je třeba upozornit na to, že pohledávka, která je započítávána musí být ale bezvýjimečně splatná.

Komentář DCFR k tomuto řešení uvádí, že není důvod, aby dlužník, který může plnit věřiteli i před splatností, nemohl zároveň způsobit zánik svého závazku započtením. V českém právu je tomuto konceptu asi nejbližší termín „splatnost ve prospěch dlužníka“.

Souhlasím s názorem, že řešení v DCFR je rozumnější než pouhá vazba možnosti započtení na splatnost. Rovněž tak je správné, že pohledávka, která je započítávána, musí být splatná, protože nikdo nemůže jednostranně způsobit, že dlužník (ten proti jehož pohledávce je započítáváno) plní, ačkoliv jeho závazek není splatný. V České republice bylo třeba možnost započíst splatnou pohledávku proti nesplatné složitě judikaturně dovozovat. Ani judikaturně dovozené řešení ale není bez vad. Je třeba si uvědomit, že existují věřitelé, kteří si z ospravedlnitelných důvodů nepřejí, aby jim bylo plněno dříve. Na tento problém již upozornila i česká odborná literatura²⁴ obzvláště s ohledem na postavení bank, které jsou často dlužníkem i věřitelem zároveň. Závěrem bych chtěl upozornit, že § 1901 návrhu nového občanského zákoníku již nepracuje se splatností ale s možností plnění, tj. s nastavením splatnosti ve prospěch dlužníka či věřitele. Je třeba tuto změnu postoje autorů návrhu považovat za krok správným směrem.

4.3 Účinky započtení podle společného referenčního rámce

Veškerým problémům, na které jsem se pokusil upozornit, DCFR předchází ustanovením²⁵, které překonává římskoprávní koncept retrospektivního účinku započtení: „*Set-off extinguishes the obligations, as far as they are coextensive, as from the time of notice.*“ Započtení je tedy účinné, tj.

22 Viz čl. 6:102 DCFR.

23 Viz čl. 6:102 (a) DCFR.

24 Čech, P. Započtení - rovnocenná alternativa splnění? in *Právní rádce* 7/2008.

25 Viz 6:107 DCFR.

překrývající se závazky zanikají, okamžikem, kdy byl doručen („*effective*“) kompenzační úkon („*prospective effect*“).

Úroky tedy běží až do okamžiku doručení kompenzačního úkonu. Prodlení a následky s prodlením spojené („*agreed payment for non-performance*“) nejsou započtením zhojeny („*this does not condone B's breach*“). Plnění, které je poskytnuto po účinnosti započtení je bezdůvodným obohacením.

Komparativní studie připojena k DCFR ukazuje, že většina zemí Evropské unie zachovává koncept retrospektivní účinnosti započtení. Některé země (Belgie, Lucembursko a Španělsko) dokonce započtení chápou jako skutečnost nastalou *ex lege*. Není tedy třeba žádného kompenzačního úkonu. Většina zemí ale požadavek na kompenzační úkon ve svých právních rádech zakotvuje. Existuje ale i skupina zemí (Švédsko, Finsko a Dánsko), která s prospektivním účinkem počítá.

5 Závěr

Pokusil jsem se upozornit na některá úskalí zpětného účinku započtení v českém právním řádu. Jsem toho názoru, že vlivem právní fikce retrospektivního zániku pohledávek, úroky z prodlení (fiktivně) nezačala pohledávka generovat. Je možné to chápat jako jistou sankci za neplnění závazků stranou, která disponuje pohledávkou vybavenou vyšším příslušenstvím. Naopak nárok na smluvní pokutu a náhradu škody však, dle mého názoru, zpětným účinkem započtení zasažen není.

Problém započtení splatné pohledávky proti nesplatné je v českém právním řádu vyřešen, ačkoliv ne úplně ideálně. V § 1901 návrhu nového občanského zákoníku je vidět určitý vliv diskutovaného DCFR, což oceňuji. Naopak nesouhlasím s trváním na retrospektivním konceptu účinků započtení. Myslím si, že v současnosti je tento koncept překonán a vyvolává více otázek než kolik otázek dovede zodpovědět.

6 Seznam použitých zdrojů

6.1 Seznam použité literatury

- von Bar, C., Clive, E. (editoři): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Outline Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Sellier-European Law Publishers, Munich, 2009.
- Čech, P. Započtení - rovnocenná alternativa splnění? in *Právní rádce* 7/2008. s 104 a násl.

- Čech, P. Vliv principů evropského závazkového práva, resp. společného referenčního rámce na konvergenci národních obligačních úprav in *Vzájemné ovlivňování komunitární úpravy a českého a slovenského obchodního práva na pozadí procesu jejich reformem* vydala Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta v nakladatelství Eva Rozkotová.
- Dědič, J. akol. *Obchodní zákoník. Komentář*. Praha : Prospektrum, 1997.
- Dědič, J. akol. *Obchodní zákoník. Komentář. Díl IV*. Praha : Polygon, 2002.
- Hušek, J. in Faldyna, F. a kol. *Obchodní zákoník s komentářem*. II. díl. Praha : Codex, 2000.
- Pelikánová, I. *Komentář k obchodnímu zákoníku*. Díl 3. 2. vydání. Praha : Linde, 1998.
- Sedláček, J. *Obligační právo*. 1. - 3. díl. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s. 2010.
- Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kolektiv *Občanský zákoník I, II*, 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009.
- Tomsa, M. in Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. akol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 8. vydání. Praha : C. H. Beck, 2003.
- Eliáš, K. Lze-li započíst splatnou pohledávku proti nesplatné aneb jak se pozná mistr in *Právní rozhledy* 12/2003. s. 604 a násl
- Židlík, R. *Započtení pohledávek*. Brno, 2008. Rigorózní práce. Masarykova univerzita.

6.2 Seznam použité literatury

- rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 32 Odo 1143/2004, ze dne 31. 1. 2006,
- rozhodnutí Nejvyššího soud ČR v rozhodnutí, sp.zn. 33 Odo 131/2003-65, ze dne 25. 6. 2003
- rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 32 Cdo 2421/2009, ze dne 18. 8. 2009
- rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 29 Odo 723/2001, ze dne 5. 11. 2001
- rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR publikované pod R 5/2006, ze dne 24. 03. 2004
- rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 29 Odo 114/2003, ze dne 23. 3. 2005